

Gaanderense Zoeaven

Auteur Harry Krul

Inleiding

Een Zoeaaf is een negentiende-eeuws type soldaat, een infanterist die herkenbaar was aan zijn kleurige uniform met pofbroek. De hiernaar vernoemde Pauselijke Zoeaven (Zuavi Pontifici) probeerden rond 1860 de Kerkelijke Staat in Italië voor ondergang te behoeden. Minder bekend, maar daarom niet minder waar, is het dat er ook uit Gaanderen jongemannen naar 'Vaticaanstad' zijn gereisd om de Kerkelijke Staat te verdedigen. In het door de Oudheidkundige Vereniging Gander in 2007 uitgegeven boek 'Gaanderen van tijd tot tijd' schreef A.K. Kisman over hen in het artikel 'Vechten voor de paus'. Mede daarop is dit artikel gebaseerd.

Kleding

Hun schilderachtige uniform bestond uit een vest, een kort jasje en een wijde broek van grijsblauw laken, afgezet met veel dofrode tressen en chevrons, met rechts op de borst een klein pauselijk wapen van verguld koper aan een sierlijk kettinkje. Om het middel droeg men een brede rode ceintuur en om de benen beenwindsels of witte slobkousen. Lage bergschoenen en een grijze kepi, versierd met een kleine jachthoorn, completeerden het geheel. Oorspronkelijk kwamen de eerste Zoeaven van de Berberstam Zouaoua in Noord-Afrika. Dit verklaart wellicht de kleding en de naam Zoeaaf.

Fig.1 Een Zoeaaf (museum Oudenbosch)

Historie

In de eerste helft van de 19^e eeuw ontstond in het toen sterk verbrokkelde Italië een streven naar staatkundige eenheid van het land. Dat leverde gevaar op voor de Kerkelijke Staat, die in het midden van Italië lag. In 1849 raakte de vrijheidsstrijder Garibaldi betrokken bij de Risorgimento, de beweging die Italië wilde verenigen. Er moest een nieuwe, revolutionaire staat ontstaan, die stond voor godsdienstvrijheid, de scheiding van kerk en staat en het afschaffen van de doodstraf. Franse troepen onder leiding van de latere keizer Napoleon III sloegen de opstand neer en herstelden het wereldlijke gezag van paus Pius IX over de Kerkelijke Staat.

Delen van de Kerkelijke Staat waren in 1860 al ingenomen door b.v. Victor Emanuël II, de koning van Sardinië. Door Garibaldi's verovering van Sicilië, Calabrië en ten lotte Napels bracht hij het koninkrijk der Beide Siciliën ten val. Hij droeg de macht over aan Victor Emanuël, die daarmee de eerste koning van Italië werd.

De Kerkelijke Staat verloor steeds meer terrein, waardoor ze het Italiaanse schiereiland niet meer in tweeën verdeelde. Lombardije-Venetië werd in 1866 veroverd. Na een mislukte poging die eindigde in de Slag bij Mentana in 1867, moest de inname van Rome wachten tot 1870.

Fig. 2 De Zoeaven in de Slag bij Mentana 1867

In 1870 trok Napoleon III zijn troepen terug om deze in te zetten aan het front in de Frans-Duitse Oorlog (1870-1871). Daardoor werd de Kerkelijke Staat niet meer verdedigd.

Paus Pius IX deed toen nog een de Pauselijke Zoeaven samen met de Zwitserse Garde zijn Staat te laten verdedigen. Zij konden tegen de overmacht van 60.000 Italianen echter geen weerstand bieden.

Op 20 september volgde de inname van Rome. Lazio en Rome werden door het in 1861 opgerichte koninkrijk Italië, met als hoofdstad Turijn, geannexeerd. De politieke macht van de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders was in Italië door de liberaal-nationalisten vrijwel tenietgedaan. Alhoewel de Kerkelijke Staat dus in 1870 had opgehouden te bestaan, kon de Heilige Stoel, als zelfstandig subject van volkerenrecht, diplomatieke betrekkingen blijven onderhouden.

De paus beschouwde zichzelf na het verlies de *gevangene van het Vaticaan* en wilde het grondgebied niet verlaten. Opeenvolgende pausen bleven de legitimiteit van de annexatie van 1870 bestrijden. Deze situatie duurde bijna 60 jaar, tot 7 juni 1929 toen het Verdrag van Lateranen werd gesloten tussen Paus Pius XI en Benito Mussolini. Daarin werd nadrukkelijk opgenomen dat het een nieuw gecreëerde staat is. Formeel kan Vaticaanstad dus niet als voortzetting of herleving van de Kerkelijke Staat beschouwd worden.

Beroep van de paus op jongeren om Zoeaaf te worden

Zoals hierboven beschreven had Paus Pius IX rond 1860 nog slechts Rome en omgeving in zijn bezit en kreeg daarvoor steun van Frankrijk. Om dit gebied te kunnen blijven verdedigen had hij een sterk leger nodig. Hij stelde de Belg Xavier de Merode als prelaat aan, die de Pauselijke legers moest reorganiseren. Om soldaten voor dit leger te recruteren richtte de paus een oproep aan de rooms-katholieke jongeren in de wereld om hem te hulp te komen. Deze oproep vond ook in 'Nederland' gehoor; ongeveer 3200 jongeren meldden zich, waarvan een kleine 2000 werden geaccepteerd. Je kon niet zomaar Zoeaaf worden. Een Zoeaaf mocht niet getrouwd zijn, je moest uiteraard katholiek zijn, maar ook een verklaring van goed gedrag van de plaatselijke pastoor kunnen overleggen. Ordinaire avonturiers en huurlingen werden afgewezen. De Zoeaaf werd gedreven door zijn geloof en door de overtuiging voor een rechtvaardige zaak te vechten. Hun strijdkreet was: "De zaak des pausen is de zaak van God!".

Toch was er voor hen nóg een belangrijke reden om dienst te nemen: Men hoopte dat indien men met roem overladen thuiskwam zijn maatschappelijke en sociale positie aanmerkelijk zou verbeteren. In de praktijk bleek echter dat bij hun terugkeer hun sociale en maatschappelijke positie nauwelijks verbeterde.

Fig. 3 Herdenkingsmonument voor Zoeaven in Rome, Campo Verano

De reis naar Rome

Om in Rome te komen was heel wat ingewikkelder dan nu: je moest je eerst melden bij pastoor De Kruijf, de vader van de Hollandse Zoeaven, in de Augustinuskerk in Amsterdam. Hij zorgde voor een pas en vervoerkaartjes: met de trein naar Utrecht, Rotterdam. Daar op de stoomboot naar Moerdijk. Dan met de trein naar Oudenbosch, en via Antwerpen naar Brussel. In Brussel vond nog een uitgebreide medische keuring plaats. Vervolgens ging je na goedkeuring met de trein naar Parijs en

vervolgens naar Marseille. Vervolgens met een tweedaagse bootreis naar Civita Vecchia, de havenstad van de Kerkelijke Staat. En dan het laatste stukje van de reis met de trein naar Rome. In Rome volgde een gedegen militaire opleiding.

Gaanderens Zoeaven

Uit geschriften komen vijf Gaanderense (en omstreken) Zoeaven voort:

Johan Bouman, geboren 1832 in IJzevoorde, arbeider. Zoeaaf van januari 1868 tot 1870.

Henricus Christiaan Bouman, 1841. Ook bekend als Henri Bauman, fabrieksarbeider. Wanneer hij begon als Zoeaaf is niet bekend. Hij is op 23 november 1869 uitgetreden.

Hendrikus Mullink, geboren 1839, dagloner/boerenknecht. Zoeaaf van november 1867 tot 1869, maar tekende in 1870 bij en maakte het beleg van Rome mee. Na de nodige omzwervingen (o.a. in Noord-Amerika) trad hij in als Dionysius in de abdij Koningshoeven bij Berkel-Enschot.

En dan nog de tweelingbroers Witten: Gerardus en Johannes Witten, geboren 7 februari 1845.

Gerardus was Zoeaaf van februari 1866 tot 1868, nam deel aan de gewonnen slag bij Mentana, tekende bij en nam in 1870 deel aan de verloren slag bij Rome.

Johannes Witten is maar van juni tot 20 september 1870 Zoeaaf geweest, tot de val van Rome.

Taken van de Zoeaven waren o.a. het opsporen van dievenbenden en van garibaldisten die in het gebied infiltreerden. Daarnaast werden de Zoeaven ingezet in 1867 bij de gewonnen Slag bij Mentana en in 1870 bij de Slag om Rome die zij door de overmacht van 60.000 Italianen tegen 13.000 Zoeaven wel moesten verliezen. De Zoeaven werden krijgsgevangen gemaakt. Binnen een week werden zij op de trein naar huis gezet. In oktober 1870 keerden de Zoeaven in hun woonplaatsen terug en werden als helden ingehaald.

Gerardus Witten kreeg twee onderscheidingen: het 'Mentanakruis' en de 'Bene Merenti-medaille'. Hij overleed in 1933 in 's Heerenberg, zijn broer Johannes in 1906 in Lichtenvoorde.

Fig. 4: Gerardus Witten op latere leeftijd met zijn onderscheidingen

Fig. 5 Bidprentje voor Gerardus Witten

Gevolgen

Dus in elk geval vijf personen die tot de parochie van Sint-Martinus te Gaanderen behoorden, hebben de reis als Zoeaaf naar Italië gemaakt. Zij zijn allen teruggekeerd.

Alleen van Hendrikus Mullink is bekend dat hij gewond is geraakt en daardoor nogal voorovergebogen liep. Verder is iedereen gezond teruggekeerd. Wel werden zij bij hun terugkeer geconfronteerd met een bepaling uit het Burgerlijk Wetboek, n.l. dat het Nederlandschap wordt verloren door zich zonder toestemming van de koning in 'vreemde' krijgsdienst te begeven (vergelijkbaar met de Syriëgangsters nu). Onbekend is waarom zij deze toestemming niet hebben

aangevraagd: onwetendheid of de verwachting dat deze toch niet zou komen. Bij hun terugkeer konden zij echter binnen ca. drie maanden hun staatsburgerschap terugvragen. Het duurde dan een maand of drie voor koning Willem III, welwillend als hij was ten opzichte van deze naïeve idealisten, hun verzoek inwilligde.

Bronnen:

Nederlands Zouavenmuseum te Oudenbosch

Vechten voor de paus; A.K. Kisman in 'Gaanderen van tijd tot tijd'; 2007

Vechten voor de paus: Nederlandse Zouaven in Italië; Frank Beijaard; 2013